

Андрій БОКОТЕЙ,
академік АМУ, професор
Святослав МАРТИНЮК,
доцент

СТУПЕНЕВА ФОРМА НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Демократичні зрушення, що розпочалися у 1990-х роках, спричинені ними процеси у світогляді, ідеології, економіці поширюються на всі сфери суспільного життя. Одним із стратегічних напрямів, де процес реформування має стати не тільки всеохоплюючим, а й цілеспрямованим, узгодженим із вектором державотворення, є освіта. Тільки освіта спроможна (бо це, зрештою, її покликання) підготувати молоде покоління до свідомої, активної, творчої діяльності у нових соціальних і культурних умовах, сформувати особистість сучасного типу, громадянина-патріота незалежної Української держави. Виконає вона цю свою місію лише за умови приведення навчання і виховання у відповідність до системи ціннісних орієнтацій та соціальних нормативів, які визначають поступ цивілізації на порозі третього тисячоліття. Тому без реформування самої освіти її стратегічна мета може стати недосяжною.

Сучасна світова гуманістика виходить із того, що сама людина, її права і обов'язки, запити і потреби мають перебувати в центрі уваги держави і суспільства. Особливого значення пріоритет гуманістичних цілей та суспільних завдань набуває для перехідного суспільства, яке, існуючи в ситуації загострення соціального буття людини, відчуває на собі тягар кризових явищ, піддається впливам сурогатних філософських і культурологічних доктрин. Протистояти цьому освіта в змозі лише сформувавши таку концепцію функціонування і розвитку, яка враховує сутність державотворчого процесу, утвердження України як демократичної, суверенної, модерної держави, що відповідає критеріям світового співтовариства. Досягнення цієї мети стане можливим, коли виховання свідомих людей, які однозначно вибирають свободу, незалежність, демократію, право на реалізацію своїх здібностей, охопить усі ланки освіти і виховання – дошкільну, середню загальноосвітню, професійно-технічну, базову і повну вищу освіту. Введення, у рамках реформи вищої школи, ступеневої освіти зумовлене переходом до міжнародних стандартів, що є передумовою визнання вищої освіти України у загальносвітовому просторі.

Система художньої освіти.

Художня освіта в Україні, як і образотворче мистецтво, має тисячолітню історію. Перейнявши з християнством від Візантії цілий ряд здобутків античної цивілізації, Русь-Україна увійшла в русло європейського мистецтва. Процеси становлення і розвитку художньої освіти в Україні проходили синхронно з аналогічними процесами в інших країнах Європи, звичайно, з особливостями, викликаними історичною долею народу. Не акцен-

туючи питання історії нашої художньої освіти, ми обмежимось лише констатацією факту, що художня освіта в Україні набула рис загальноєвропейського стандарту у період відродження української державності, коли 1917 року була заснована Українська академія мистецтв. Зазнаючи деформацій, ідеологічного тиску і впливу вторинних догматів протягом ХХ століття, художня освіта України продовжувала формуватись у цілісну структуру, яка охоплює всі напрями образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, дизайну і архітектури (від початкового навчання до повної вищої освіти). Цей процес активно продовжується формуванням нових галузей, що, з одного боку, зумовлене потребою заповнення відсутніх в Україні напрямів художньої освіти, з іншого – вимогами суспільного і економічного прогресу. Декоративно-ужиткове мистецтво, промислове візництво (дизайн), які покликані забезпечувати культурний розвиток і потреби суспільства у сфері виробництва, споживання і побуту, знаходять нові ніші в різних сферах, націлюючись у ХХІ століття.

Структура художньої освіти.

Говорячи про ступеневу форму освіти, ми не можемо оминати початкову і середню художню освіту, її роль і значення в безперервному навчальному процесі. Професійна художня освіта вимагає відповідного підготовчого періоду, де має пройти відбір і професійне зорієнтування адептів мистецтва, що не в змозі забезпечити програма загальноосвітньої середньої школи. Починаючи з 1960-х років, розбудовується система дитячих художніх шкіл, які покликані заповнити прогалини загальноосвітньої школи в ділянці художнього навчання і естетичного виховання. Вони дають початкову художню підготовку для навчання на архітектурних відділеннях, у середніх художніх навчальних закладах, а також для опанування багатьма професіями, де бажане, або необхідне вивчення рисунку, живопису, пластики як засобу оволодіння професійними навиками (малярі, кравці, робітники скляних, керамічних та інших підприємств). Цю ж функцію виконує сітка художніх студій і самодіяльних об'єднань. Деякі іншу мету мають спеціалізовані школи-інтернати (Київська республіканська художня школа, Мала академія мистецтв у с. Підбужі Львівської області), які спрямовані на підготовку до вступу у вищі навчальні заклади особливо обдарованих дітей. У цих навчальних закладах учні мають можливість розвинути свій таланти, користуючись перевагами мистецьки зорієнтованого середовища, яке сприятливо впливає на формування особистості, створюючи конкуренцію рівних, що є додатковим стимулом. При спільності мети ці школи відрізняються програмами і концептуальним підходом до методики навчання, проте головна відмінність у тому, що перша знаходиться в столиці, а друга – в карпатському селі діє у складі навчально-методичного комплексу Львівської академії мистецтв, учнями її є сільські діти кількох гірських районів.

У 1990-х роках, у рамках шкільної реформи, деякі ліцеї та інші загальноосвітні школи заповнюють поглиблене вивчення образотворчого мистецтва, що також є новим явищем.

Початкова і середня художня освіта – дієвий засіб формування особистості у згоді з естетичними критеріями на основі свідомого сприйняття цінностей світового і національного мистецтва. Це розуміють педагоги розвинених країн, де естетичному вихованню і художньому навчанню в системі загальної освіти відводиться роль, рівнозначна гумані-

тарним чи природничо-математичним циклам. Звільняючись від догматів, ця ланка нашої художньої освіти перебуває у пошуках методики навчання і виховання, адекватної можливостям і особливостям вікового сприйняття, суспільним потребам, зростаючим вимогам до якості базової освіти. На нашу думку, тільки у зміцненні зв'язків між середньою і вищою художньою освітою в науково-дослідницькому і навчально-виховному процесах лежить професійне і творче розв'язання проблем концепції безперервної мистецької освіти, виходячи з принципів сучасної методології, яка базується на плюралізмі наукових підходів та методик, відкритості щодо інноваційних точок зору, толерантності до оригінальних ідей і задумів. Прикладом таких зв'язків, що формуються у структуру, є навчально-методичний комплекс Львівської академії мистецтв, до якого входять чотири коледжі декоративно-ужиткового мистецтва, художнє професійно-технічне училище та Мала академія мистецтв у селі Підбужі.

Професійна художня освіта повинна забезпечити формування творчої особистості, можливість отримання нею фундаментальних знань, досягнення високого рівня професійної майстерності. Це завжди довготривалий процес, в якому молода людина, долаючи труднощі, мусить знайти своє творче кредо, тотожне до її фізичних, моральних і інтелектуальних даних.

Ступенева форма навчання у системі художньої освіти.

Перехід на ступеневу форму освіти змінює структуру фахової художньої освіти. До трьох вищих навчальних закладів, які мають усталені традиції, високий рівень і досвід підготовки фахівців згідно зі своїм спрямуванням – НАОМА, ЛАМ та ХХШ, приєдналися художні технікуми, художньо-педагогічні училища та училища декоративно-ужиткового мистецтва, які після акредитації (уповноваження) стали вищими навчальними закладами першого та другого рівнів. Вони володіють досвідом (деякі з них мають більш ніж столітню історію), методикою навчання молодих художників, мають своє обличчя, так би мовити, свій педагогічний почерк, який суттєво впливає на формування регіональних мистецьких шкіл. Їхній вклад у скарбницю українського мистецтва – помітний і вагомий.

Ступенева форма в художній освіті не є чимось зовсім незнаним, нею користувалися деякі старі академії, які видавали дипломи різної вартості, відповідно до фахового рівня і досягнень студента. Нерідко художники, завершивши повністю навчання, або провчившись у навчальному закладі деякий час, переходили чи вступали до іншого навчального закладу такого ж рівня, тим самим утворюючи сходинами (ступені) формування власного таланту. Стара система середніх спеціальних і вищих навчальних закладів теж була різновидом ступеневої освіти, проте, як витвір тоталітарної системи, через роз'єднаність ланок, призвела до утворення громіздких замкнених структур, деформацій і перекосів, що, зрештою, стали причиною стагнації в освіті і суспільстві.

Перехід на ступеневу форму освіти вимагає створення нових за формою і за змістом нормативних документів планування навчального процесу. Відповідно до вимог Державного стандарту розробляються Освітньо-кваліфікаційні характеристики, Освітньо-професійні програми, Комплексні-контрольні завдання. На їх основі йде опрацювання

нових інтегрованих навчальних планів, навчальних і робочих програм дисциплін. Моделюючи у цих документах процес навчання, ми можемо передбачити як позитиви, що їх сподіваємось отримати від переходу на ступеневу форму освіти, так і проблеми, з якими є небезпека зіткнутись у перехідний період.

До позитивів, очевидно, слід віднести введення замість двох (спеціаліст із середньою спеціальною освітою, спеціаліст із вищою освітою) чотирьох освітньо-кваліфікаційних рівнів – молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, що дозволяє чіткіше визначати кваліфікацію фахівця (адже розширення шкали завжди дає точність).

Важливим є також підсилення мотивації до навчання введенням рейтингової системи оцінки знань та вмінь, що є передумовою формування відповідальності людини з почуттям особистої гідності, діяльної, ініціативної, творчої. Питання вироблення рівнозначних для всіх навчальних закладів критеріїв визначення якості знань і вмінь – основа впровадження дієвого контролю за якістю освіти. Система стандартів вищої освіти передбачає розробку засобів діагностики якості освітньо-професійної підготовки. Комплекси контрольних робіт та контрольних завдань створюються на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик, системи вмінь і системи знань яких включають основні критерії визначення обсягу знань і вмінь, передбачених освітньо-професійними програмами. Стосовно оцінки знань підходить стандарту не викликають застережень. Справа у виборі форми контролю, розробленні (кваліфікованого) пакета тестових чи звичайних контрольних завдань.

Більш проблематичною у системі художньої освіти є розробка критеріїв оцінки вмінь. Укладені у нормативи, вони не завжди можуть дати відповіді на безліч нюансів, які відрізняють доботно зроблену ремісничу річ від справжнього твору мистецтва. Тому порівняльний аналіз, який здійснюється журі (радою, комісією) професіоналів, спочатку на рівні суб'єктивних, але професійних вражень і оцінок, уточнений у дискусії і як результат, запропонований консенсусом або внаслідок голосування, є, можливо, найдосконалішим мірилом оцінки вмінь, а отже, і професійного рівня студентів і митців. Він широко застосовується у всьому світі, бо загальну картину художнього розвитку ускладнюють різні, часом протилежні, концепції жанрів, течій і напрямів. Отже, об'єктивність може бути лише відносною.

Прагнучи довести необхідність урахування особливостей художньої освіти у цьому питанні, ми не виключаємо правомірність застосування нормативних (стандартних) оцінок у ділянці мистецтва дизайну, історії і теорії мистецтва, реставрації та консервації творів мистецтва.

При ступеневій формі художньої освіти впровадження рейтингової системи оцінки якості навчання є доцільним. Правильне і сумлінне її застосування дає більшу точність сумарних результатів, можливість відслідковування тенденцій взаємовідносин навчальний процес – викладач – студент. Очевидно, що об'єктивні рейтингові показники мають бути підставою для навчання на вищому освітньо-кваліфікаційному рівні, при відборі молодших спеціалістів на бакалаврат, чи бакалаврів на навчання за програмами спеціаліста і магістра, у межах одного навчального закладу.

Конкурсний відбір між випускниками різних навчальних закладів, можливо, крім рей-

тингових показників, повинен враховувати результати додаткових вступних випробувань (1–2 іспити). Це слід взяти до уваги при розробці положення про умови навчання на вищому освітньо-кваліфікаційному рівні, які повинні бути узгоджені під оглядом дидактичних і правових аспектів.

Третім важливим чинником є інтегрування навчальних планів і програм, а також наскрізний характер нормативних документів Держстандарту. Ефективність безперервної форми навчання значною мірою залежить від ступеня й інтегрованості навчальних планів. Робота над структурно-логічними схемами безперервного навчального процесу повинна базуватися на основі аналізу навчальних і робочих програм ВЗО усіх рівнів. При цьому, на нашу думку, узгодження циклів гуманітарних та фундаментальних дисциплін має бути повним, дублювання курсів не допускається, а програми дисциплін проаналізовані і узгоджені. Що стосується циклів професійно орієнтованих дисциплін, а також дисциплін вільного вибору, то слід узгодити основні параметри і концептуальну сумісність програм, залишивши за навчальними закладами право формувати модель спеціаліста на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик, із урахуванням традицій навчального закладу та умов його діяльності. Збереження здобутків і досягнення регіональних шкіл має бути пріоритетним і не входить у суперечність із процесом реформування освіти, який має за мету повернути освіту обличчям до потреб демократичного суспільства, вимог ринкової економіки, міжнародних стандартів навчання і, одночасно, забезпечити збереження досягнень вітчизняної культури, науки, мистецтва, інвестованих в освіту. Позитивним є також скорочення загального терміну повної вищої освіти порівняно з попереднім часом.

Свобода вибору допомагає реалізувати творчі автентичні сили, що при обмеженні вибору важко здійснити. Суттєвим для суспільства і для особи (бо скорочує фінансові видатки) є зменшення терміну навчання. При ступеневій формі освіти термін оволодіння професією дотримується в оптимальних параметрах, згідно з традицією художньої освіти. Серед українських митців, які навчалися у Краківській академії, всі відомі художники студіювали 10–12 семестрів. Крім того, багато з них продовжували навчання у Парижі, Відні чи інших мистецьких центрах. Період навчання і становлення художника не може мати чітко визначених меж. Крім суб'єктивних факторів, велику роль відіграють обставини і середовище, в яких формується художник, якість і рівень навчального процесу.

Ступенева форма освіти ставить цілий ряд питань до кадрового забезпечення. Підготовка викладачів нового покоління в рамках магістерського навчання і післядипломної освіти покликана забезпечити приведення кадрового складу у відповідність до завдань, що їх висуває реформа освіти. Для цього слід опрацювати перспективні плани кадрової політики і на цій підставі практикувати цільове скерування талановитих, достатньо підготовлених до педагогічної, наукової і творчої діяльності бакалаврів на магістерське навчання, з метою заміщення ними посад викладачів. Серйозною проблемою є підготовка, з урахуванням специфіки мистецького навчання, викладачів спеціальних дисциплін вищої кваліфікації для ВЗО всіх рівнів, особливо для забезпечення навчання спеціалістів і магістрів. До викладання слід залучати кращих викладачів, які працюють творчо і науково, мають педагогічний досвід, здатність виховувати творчу особистість на основі єдності:

логічного і чуттєвого (емоційного); національного і загальнолюдського; суспільного і особистісного; теорії і практики проблем мистецтва у світлі сучасних реалій і перспективи.

Згідно з потребами безперервного навчального процесу, за принципом відповідності до навчальних, методичних, науково-творчих вимог кожного рівня, буде проходити пере- становка і реформування педагогічного складу ВЗО.

Вища освіта мусить дбати про таке формування вертикальної структури у межах спеціалізації, насамперед, через вплив на формування складу педагогів-спеціалістів на основі їх атестації, підвищення кваліфікації, ротацию і інші форми, щоб вона якнайповніше давала змогу реалізувати потенційні можливості кожного освітньо-кваліфікаційного рівня. Наступною проблемою, яка може бути узгоджена в рамках ступеневої освіти, є на- працювання і використання сучасного педагогічного досвіду, методики художньої освіти, що належить здійснювати через: написання науково-методичних посібників, підручників, статей, як авторських, так і колективних, їх рецензування і публікування; переклад та публікацію наукових і педагогічних робіт авторитетних зарубіжних фахівців у ділянці мис- тецтва і мистецької освіти; проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів з окремих проблем мистецтва; участь педагогів у відповідних заходах за кордоном; здійснення спільних наукових досліджень і експериментів у ділянці методики художньої освіти, співпрацю з вітчизняними і зарубіжними фондами та мистецькими за- кладами; запрошення відомих закордонних та українських фахівців для читання лекцій, ведення семінарів і практичних курсів; стажування та обміни студентами, аспірантами, докторантами; обмін бібліотечними та навчально-методичними фондами.

Тримаючи у полі зору мету ступеневого навчання як засобу досягнення повної вищої освіти, не слід забувати, що, виходячи із здібностей, таланту чи обставин, студент може за- вершити свою освіту на будь-якому рівні і, отримавши диплом, має право працювати згід- но з отриманою кваліфікацією, бути учасником мистецького процесу. Погляди на молод- шого спеціаліста чи бакалавра, як на проміжний, неповноцінний продукт вищої школи, які мають деяке поширення, повинні відійти під впливом аргументів освітньо-кваліфікаційних характеристик нового покоління, де для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня визна- чаються первинні посади, посадові обов'язки і функції, а також сукупність об'ємів знань і умінь. Життя покаже слушність цього аспекту ступеневої освіти, але його мобільність, що в умовах сучасного мінливого світу є суттєвим чинником, сумніву не викликає.

Прообразом реформування освіти в Україні взято американську систему. Незважа- ючи на свою, порівнюючи з європейськими системами, молодість, вона більш наближена до здійснення принципу єдиної школи, тобто до такої освіти, при якій учні можуть без пе- решкод проходити всі ступені навчання, починаючи з нижчого і кінчаючи вищим. При всіх варіантах безперервної форми освіти, повну вищу художню освіту студент здобуває не пізніше 26 років (у 23–26 років). Це оптимальний вік для завершення навчання з погляду формування особистості і здобуття кваліфікації. Проблема в тому, щоб у цю оптимальну форму перенести зміст і досвід напрацьованої століттями системи європейської худож- ньої освіти, якою користувалась і, в багатьох випадках, користується дотепер американ- ська освіта, висилаючи у Європу своїх молодих художників для завершення навчання.

Особливістю художньої освіти є незвичайне поєднання фантазії та мислення у творчому процесі, тут завжди присутній елемент випадковості, час від часу важливо давати волю уяві. Проте (поки вівці на просторі), слід подбати і про систему (кошару), яка узгоджує навчальний процес.

-
1. Художня освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку: Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1998.
 2. Концепція гуманітарної освіти в Україні. – К., 1997.
 3. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич, 1997.